

Hogyan mondják a moldvai magyarban?

A moldvai magyar beszéd kezdetei a múlt ködébe vesznek, csupán annyit tudunk, hogy az 1220–1230-as években magyarok laknak a területen, de hogy mikor kerültek oda, azt már nem. Azt sem tudjuk, hogy az 1241–42-es tatárjárást túlélte-e a magyar szó; azt viszont igen, hogy 1345-ben a székely seregek megverik és kiűzik a tatárokat, majd a kialakuló, előbb magyar függésben levő, később önálló ország főurai között számtalan magyar nyelvű személy volt. Szintén nem tudjuk, mi a magyarázata annak, hogy Moldva egész területén nagyjából egyformán oszlanak el a nagy arányban meglevő magyar eredetű helynevek, nem korlátozódnak azokra a területekre, amelyekről tudjuk, hogy valamikor a mai moldvai magyarok ősei éltek ott¹.

E kérdések megválaszolásához további adatokra van szükségünk, és ebből a szempontból a lehető legnagyobb fontossággal bír a Péntek János által összeállított, múlt év végén megjelent kötet², amely a moldvai magyar (nyelvű) emberek által használt szavakat gyűjti egybe. A nyelv sok mindent megőriz eredetünkről, arról, honnan jöttünk, kikkel kerültünk kapcsolatba – a könyv így alapja lehet további kutatásoknak.

A Péntek János által jegyzett előszóból kiderül, a szerkesztő tisztaban volt munkája legnagyobb buktatójával, azzal, hogy egy olyan terület magyar nyelvhasználatát térképezi fel, ahol még egy egyezményes közmagyar nyelv sincsen kialakulva, amelyhez képest az egyes falvakban tapasztalható eltérések feltűnnének: „A moldvai magyar tájnyelv időben és jelle-gében is rétegzett, a beszélők, a települések, a kisebb-nagyobb csoportok nyelvhasználati gyorsuló ütemű nyelvi folyamatok eltérő fázisait képviselik. Ebben a heterogenitásban nem lehet megvonni a helyi nyelvváltozatok és a közmagyar határát, sőt néha a magyar és a román nyelv határát sem.” A szerkesztő elmondása szerint a munka első két kötete a moldvai magyar nyelvi korpuszt térképezi fel (ennek jelent most meg az első kötete), a harmadik pedig egy közmagyar–moldvai magyar szótár lesz. Jómagam e harmadik összeállítását csak helyeselni tudom, hisz az első kötetet forgatva csak nagyon nagy szerencsével tudunk ráatalálni mondjuk a szinonimákra, arra, hogy a gólyát a székely nyelvjárásokból ismert *koszta* mellett a román eredetű *kokosztirk*, *kokosztár*-ral is megnevezik. E két adat egymás mellé tevéséből nagyon úgy tűnik, kapcsolat van a két szó között – márpedig a nyelvi kutakodások értelme valahol itt kezdődik: amikor nemcsak regisztrálunk valamit, hanem meg is értjük a nyelvi mozgásokat, azt, hogy mi miért történik.

(A székelységben adatolt *koszta*, *kosztorat*, *kosztorang*, valamint a moldvai *kokosztirk*, *kokosztár* kérdése egyébként jóval érdekesebb, mint gondolnánk: a moldvai *kokosztirk* eredete vitathatatlanul a román *cocostârc* 'gólya', míg a *Székely nyelvfeldrajzi szótár* Kézdiszéken a *kosztá-t* 'szürkegém' jelentéssel is adatozza – ez pedig híven őrzi a román szó eredetétől szolgáló bolgár *kokosztruk* eredeti jelentését: *kokor* 'szürke' + *sztruk* 'gólya' = 'szürkegém'.)

És ezzel el is érkeztünk a moldvai magyar tájnyelv feldolgozóinak legnagyobb problémájához, kihívásához. Péntek János 2014-es tanulmányában³ tisztázza, hogy „a moldvai magyar elsődlegesen nem hármás [északi csángó, déli csángó, székelyes], hanem kettős tagolódású”, amit így ír le: „az egyik a saját régiójában is közismerten tagolt székelyt [képviseli], a másik – egy nagyon korai korszakból – az Erdélyben is archaikusabb mezőségit”. Ez nagyjából azt jelenti, hogy tulajdonképpen két moldvai magyar tájnyelvi szótárra lenne szükség, egy székelyre és egy nem székelyre/csángóra. Ám ez teljesen reménytelen feladat, hisz sok esetben a két tájnyelv keveredik egymással, és olyan falvakról is kiderül, hogy (sokáig elkülönülten élő) székely lakossággal bírt, amelyekről eddig nem is tudtuk (például Klézsen Duma István elmondása szerint a magyarok mellett székelyek is éltek, a két népcsoport tagjai közötti házasságot pedig nem nézték jó szemmel még az 1970-es években sem – közlését felesége, a klézsei székely Vironka mindenben megerősítette).

Az MMTSz.-ben nem különül el a két népcsoport tájnyelve, ám így is nagyszerűen használható az erdélyi, valamint a moldvai székely nyelvjárás(ok) vizsgálatára. Így például a *gyápol* 'szidalmaz, gyaláz' igét a nagy magyar tájszótárak még a Székelyföldön is élőként adatozzák a 19–20. században, ám én már csak azt tudom megállapítani, mára használata erősen visszaszorult, jóformán nem is él – az MMTSz. nyomán arra kell viszont rájönnöm, hogy a moldvai székely(es) falvakban virul. Lészpeden például egy 1990-es évekbeli beszélgetésben hangzik el a következő: „Egy darabig jól ment a helyi szervezet dolga, de egy asszony úgy elrontotta, hogy alig létezőnk már. Gyápolta a rendőröket, gyápolta a papot, azt hangoztatta, az ördöggel csak addig kell barátkozni, amíg átalmege a pallón, tovább nem.”⁴

A kötet új távlatokat nyit a helynévkutatásnak is; hogy csak egy példát említsek, Maria Magdalena Székely párhuzamot von a Vaslui megyei, időlegesen feltűnő Heghedişani neve és a Lăpuşna megyei (azaz Chişinău környéki) Ghidighici között, mondván, „a Hegedűs családnév eléggé elterjedt volt, bizonyítja ezt a számos Ghidighiş, Ghidăşani, Highidiş, Hăghidişauţi nevű település Lăpuşna megyében”⁵.

Eddig volt egy mozzanat, amit nemigen sikerült megmagyarázni: hogy miképpen lett a Hegedüsből Hedegüs, mely formára a román hangalak (Ghidighici) visszamegy. Nos, az MMTSz.-t a *hegedü*-nél felütve azt látjuk, hogy 1. Moldvában a hangátvetéses változat használatos: *hedegü*, és 2. nemcsak *hedegü*-nek nevezik a hangszert, hanem *hedeginek*. Így máris megállapíthatjuk, igaza van Maria Magdalena Székelynek (előtte pedig Gheorghe Ghibănescunak és Nicolae Iorgának), mikor a Ghidighici helynevet a Hegedüs személynévből vezeti le: a moldvai magyar tájszólásban az illetőt Hedegis-nek szólíthatták, a román forma pedig ezt a lehető leghívebben tükrözi, a névadaptáció mindössze a szókezdő h > gh változásra szorítkozott. Megállapíthatjuk hát, hogy a Chişinău környéki Ghidighici magyar pusztaszemélynévi eredetű – ezeknek pedig nagy a történeti forrásértéke, mivel ez a fajta helynévalkotás Európa ezen részében a magyarság (és a törökök) tulajdona, nem a románoké, szlávoké. Kiss Lajos például azt tartja, a román személynévi eredetű településnevekre általában az -eşti, -eni képző hasz-

nálata jellemző, és léteznek ugyan elszórtan egyes számban álló személynévvvel alakilag megegyező településnevek is, ám azok minden esetben a magyarból való átvételek.⁶ Szóval érdemes forgatni az MMTSz.-t, mivel ez is – mint annyi egyéb – hozzájárulhat a moldvai magyarság története fehér foltjainak a kiszínezéséhez. A kötet megbízható, alapos munka, monumentális emlékműve a Moldvában használatos magyar nyelvnek.

1. Erről lásd Sántha Attila: Személynévi eredetű moldvai helynevek, magyar szemszögből. *Moldvai Magyarság* 2016/12., 2017/1., 2.
2. Péntek János (szerk.): *A moldvai magyar tájnyelv szótára I/1. A–K*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016., a továbbiakban MMTSz.
3. Péntek János: A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv* 110. 2014. 406–416.
4. Horváth Dezső: *Mivé lettél, csángómagyar?* Bába Kiadó, Szeged, 1999.
5. Székely, Maria Magdalena: Familii de boieri din Moldova de origine transilvăneană. *Arhiva genealogică vol. 1.* (6), 1/2. (1994) 95–104., 100–101.: „Patrimoniul a fost destul de răspândit, dovadă numeroasele aşezări numite Ghidighiş, Ghidăşani, Highidiş, Hăghidişăuţi în ţinutul Lăpuşna.”
6. Kiss Lajos: A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvőr* 120. (1996), 440–450., 445.

SÁNTHA ATTILA

Cum se spune în limba maghiar-moldoveană?

Începuturile graiului maghiar din Moldova se pierd în negura vremii, ştim doar atâta că în anii 1220–1230 acest teritoriu era populat de maghiari, însă nu avem nicio informare despre timpul apariţiei lor pe aceste meleaguri. Nu se cunoaşte nici dacă graiul maghiar a supravieţuit aici ori ba năvălirii hoardei tătarilor din anii 1241–1242, însă este datat în istorie că peste un secol, în 1345 tătarii sunt învinşi şi alungaţi din Moldova de către oştirile secuilor. Statalitatea formată aici – aflându-se la început sub dependenţă maghiară, mai apoi devenită independentă – avea printre dregătorii săi înalţi mulţi vorbitori de limbă maghiară. Nu putem da o explicaţie nici ponderii destul de însemnate a toponimelor de origine maghiară pe tot teritoriul Moldovei şi nu numai în zonele populate de strămoşii maghiarilor moldoveni de azi.¹

Pentru a da un răspuns întrebărilor formulate mai înainte avem nevoie de date noi, iar în această privinţă este un excelent prilej lucrarea lui Péntek János întocmită şi editată la finele anului trecut,² în care autorul a cules lexicul folosit de vorbitorii maghiari (de limbă maghiară) din Moldova. Limba este un bun conservator al nenumăratelor date privind originea unui popor, de unde a purces, cu care popoare a intrat în relaţie, etc., astfel lucrarea despre care vorbim poate să servească ca bază de date pentru investigaţiile următoare.

Din prefaţa lucrării notate de Péntek János reiese că redactorul era conştient de cel mai de seamă risc al

lucrării sale şi anume că s-a apucat să inventarieze uzul de limbă maghiară al unei zone unde nu este formată o limbă vorbită comună, faţă de care diversităţile ivite în graiul diferitelor sate pot fi confruntate: „Graiul maghiar din Moldova e stratificat în timp şi sub aspectul său, uzul de limbă al unui vorbitor, al unui sat, al unor grupuri mai mari sau mai mici prezintă faze diferite ale unor procese lingvistice aflate într-o cadenţă accelerată. În această stare de eterogenitate nu poate fi trasată linia de demarcaţie între variante de limbă locală şi limba maghiară vorbită, de multe ori nici între limba maghiară şi limba română.” Potrivit afirmaţiei redactorului, primele două volume ale lucrării conţin corpusul lingvistic al limbii maghiare moldovene, sensul cuvintelor fiind redat în limba maghiară comună, în limba română şi în engleză (al cărei prim volum este publicaţia de faţă), iar volumul al treilea va fi un dicţionar de maghiara comună – limba maghiară din Moldova. Eu personal consider de bun augur şi aştept cu nerăbdare redactarea celui de-al III-lea volum, deoarece – răsfoind primul volum – abia dacă dăm, de exemplu – cu mult noroc – de sinonime. Un caz de acest fel: cuvântul *golya* ('barză') în afară de forma sa *koszta* aflată în dialectul secuilor (şi tot în acest dialect) cuvântul în cauză dispune şi de sinonime originare din limba română: *kokosztirk*, *kokosztár*.

Aceste date puse una lângă cealaltă denotă o interdependenţă între ele, bunăoară, esenţa cercetărilor lingvis-